

Digitális nomádok – napjaink divatos kifejezése vagy a holnap utazói?

Digital nomads – a current buzzword or tomorrow's tourists?

Szerző: Pfening Ágota¹

A Covid19-világjárvány felgyorsította az újszerű munkarendek, többek között a távmunka elterjedését, ami a digitális technológiák által támogatott nomád életmód egyik legfontosabb ösztönzőjévé vált. A digitális nomádok megkérdőjelezik a munka és a szabadidő hagyományos dichotóm nézetét, helyette az álmélet eszményét hirdetik. Utazás közben dolgoznak, és munka közben utaznak, így ötvözve a jövedelemszerzést a szórakozással. Jogosan merül fel tehát a kérdés, vajon tekinthető-e ez a csoport turisztikai szegmensnek, vagy csak napjaink egy felkapott kifejezéséről van szó. Az alábbi tanulmány célja, hogy a digitális nomadizmust elhelyezze a turizmus rendszerében, és ezzel átfogó perspektívát adjon a téma kutatási kategóriaként való megalapozásához a hazai szakirodalomban, illetve felhívja a gyakorlati szakemberek figyelmét a digitális nomádok, mint posztmodern turisztikai szegmensben rejlő lehetőségekre.

The Covid19 pandemic is seen as a driver of novel work arrangements including remote work styles which stimulated interest in experiencing a new digitally enabled nomadic lifestyle. Digital nomads challenge the dichotomous view of traditional work and leisure domains by promoting an ideal lifestyle. They work while travelling and travel while working, combining profit and fun. The question therefore arises whether this group can be considered as a significant tourist segment in the future or only as a trend-setting buzzword. This study aims at positioning digital nomadism in the field of tourism, thereby providing a comprehensive perspective for establishing the phenomenon as a research category in the Hungarian academic literature, and raising the practitioners' interest by displaying the opportunities that digital nomads, as a post-pandemic tourist segment, mean for them.

Kulcsszavak: digitális nomádok, távmunka, életmód-mobilitás, posztmodern turizmus.
Keywords: digital nomads, remote work, lifestyle mobility, postmodern tourism.

1. Bevezetés

Napjainkban az utazás kétségtelenül az élet elválaszthatatlan részévé vált, sőt a társadalmi lét vezető tényezőjévé (COHEN 2010, JANCSIK et al. 2019). Az új hipermobilitási korszellemet jól szemlélteti a digitális nomadizmus jelensége, ami a helyhez kötött, alkalmazotti munka, a karrierizmus ellentétéként a szabadságot, függetlenséget hangsúlyozza, és így sokak számára maga a valóra vált álmom (WANG et al. 2018). Ez a felfogás arra a megkülönböztetésre épül, amelyet FERRISS (2007) a *4 órás munkahét – Szabadulj meg a 9-5-ig robottól és élj ott, ahová a szíved húz!* című könyvében mutatott be.

A gyakorlati útmutatónak szánt mű a szabadúszó egyéni vállalkozók számára készült arról, hogyan tudják ötvözni a jövedelemszerzést a szórakozással. A munka és a szabadidő összekapcsolásának eszménye valóban egy vonzó marketingfelvetés, ami már a *Dotcom* korszak (1995-2001) során divatos mítosszá vált, és a digitális nomádok tevékenységének hatására széles körben elterjedt a közösségi médiában is (COOK 2023). A narratíva elhatárolja a *bennfentes digitális nomádokat*, akik a szabadidőt tekintik a teljes élet zálogának, és szenvedélyesen élik meg az álmaikat, a *kívülről álló vállalati alkalmazottaktól*, akik csapdába estek a kényelmes és biztonságos közép-szerúségükben (BONNEAU et al. 2023). Egyre több digitális nomád által generált tartalom, például blogok, videók, könyvek, neves üzleti és hírportálokon megjelent cikkek hirdetik az *álmélet* ezen retorikáját (HALL et al. 2019), ami felveti a kérdést, vajon a digitális nomádok csoportja csak egy átmeneti

¹ PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, agota.pfening@stud.uni-corvinus.hu

divatos jelenség, vagy hosszú távon is jelentőséggel bíró utazói szegmens? A digitális nomád szegmens javasolt fogalmi meghatározása, turisztikai pozicionálása és SWOT-analízise mind olyan eredményei ennek a tanulmánynak, amelyek a hazai turisztikai iparágban működő szolgáltatóknak hasznos információval szolgálnak.

2. Kutatási célok

Habár a digitális nomadizmusról szóló nemzetközi tanulmányok egyre szaporodnak, a szakirodalom egyelőre szétterjedt, és elsősorban a digitális nomádok életmódjának jellemzésére összpontosít (IRIMIÁS 2023). Kevésbé foglalkozik azzal, hogy a fogalmat elméleti szinten tágabb narratívába foglalja. Ezért ennek a tanulmánynak az egyik célja, hogy a *digitális nomadizmus* fogalmát a folyamatosan változó koncepcionális kereteinek értelmezésével elméleti síkon pozicionálja a turizmus és a mobilitás terén. Sőt, a kutatás kilép a szorosan vett meglévő diskurzus korlátaiból azáltal, hogy a jelenséget a nomadizmus tágabb rendszerében elhelyezve visszatekint az antropológiai gyökerekig.

A kutatás hiánypótló jellegű a hazai turisztikai szakirodalomban, ezért a tanulmány másik célja, hogy a jövőbeli kutatások előfutáraként elméleti háttérrel szolgáljon a *digitális nomadizmus* felhasználói oldalról értelmezett jelenségéről, és ezzel hozzájáruljon a téma kutatási kategóriáknak és turisztikai gyakorlatként való megalapozásához Magyarországon.

Végül, a tanulmány gyakorlati jelentősége abban rejlik, hogy a tudományos közösség mellett felhív-

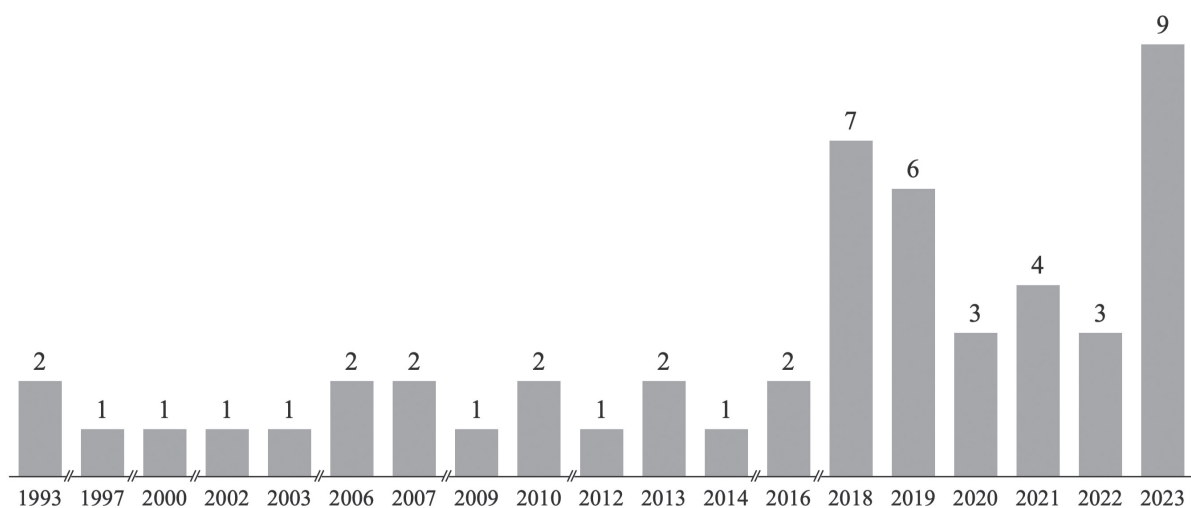
ja a turizmuspolitika szereplőinek és a turisztikai szolgáltatóknak a figyelmét a digitális nomádok, mint posztmodern turisztikai szegmensben rejlő lehetőségekre. A *digitális nomadizmus* az iparág Covid19-pandémiát követő fenntartható újjáépítésében betöltött szerepe egy SWOT-mátrixban kerül összefoglalásra. Ezek a keretek lehetővé teszik a *digitális nomadizmussal* kapcsolatos turisztikai tudás összegzését, és egy erre alapuló kutatási menetrend kidolgozását.

3. Módszertan

Mivel a dinamikusan fejlődő turizmuskutatás interdiszciplináris jellege miatt nagymértékben támaszkodik a saját nézetrendszerének fejlesztésére, ez a tanulmány a bár egyre népszerűbb, de még ritkán alkalmazott koncepcionális kutatás módszertanát követi a *digitális nomadizmus* feltérképezésére. A koncepcionális módszer magát a fogalmat teszi a kutatás tárgyává, elemezve a különböző fogalmak eredetét, jelentését és használatát, valamint időbeli vagy más kontextusban való alakulását (WALLERSTEIN 2009). Legfontosabb eredménye egy fogalom tisztázása, új koncepció javaslata, meglévő módosítása, ideológiai vagy egyéb kritika megfogalmazása (KOTHARI 2008). Jelen koncepcionális kutatás az interpretív paradigma szerint pozicionált, és mint ilyen, nem kíván hipotézisvizsgálatot vagy elméleti modellt kínálni, mégis merőben különbözik más interpretív kvalitatív eljárásoktól, amelyek olyan empirikus adatokra épülnek, mint például esettanulmányok, interjúk és fókusz-csoportok eredményei (DREHER 2003).

1. ábra

Az elemzett szakirodalmi források időbeli eloszlása (db, n=51)

Forrás: saját szerkesztés

A koncepcionális kutatás fő jellemzője, hogy anélkül tud eredményeket elérni, hogy konkrét empirikus adatokra lenne szüksége hipotéziseinek alátámasztására. Következésképpen a szekunder adatgyűjtésbe relevancia alapján 11 magyar és 40 angol nyelvű tudományos kutatás került kiválasztásra és strukturált tanulmányozásra. A *digitális nomád* és a *koncepció* kulcsszavak, továbbá szinonimáik kereséséhez a Scopus és a Magyar Tudományos Akadémia adatbázisa szolgált alapul. A kiválasztott publikációk 1993 és 2023 között lettek kiadva. A feldolgozott tanulmányok számában 2018-ban látható jelentős ugrás, majd 2023-ban elérte a csúcst (1. ábra). A feldolgozott kutatások összesen 17 különböző folyóiratban jelentek meg, amelyek közül 8 volt Q1-es minősítésű. Ezek mellett 13 könyv, 6 könyvrészlet, 4 konferenciakötetben megjelent tanulmány és 4 internetes forrás is tanulmányozásra került.

4. Kutatási eredmények

Jelen tanulmány a koncepcionális módszer négy pillérét követve mutatja be a kutatás eredményeit (XIN et al. 2013). Az első alfejezet a fogalom eredetének és fejlődésének áttekintéséről szól, mivel ez a fajta elemzés a koncepció pontosabb megértését segíti. Így MAKIMOTO és MANNERS (1997) első meghatározásából kiindulva szakirodalmi áttekintés történt a *digitális nomadizmus* fogalom evolúciójára vonatkozóan. Az időben egymást követő definíciók szembeállításával a kutatás rávilágít a digitális nomádok meghatározó jellemzőire. Ezt követően a második alfejezet feltérképezi a *digitális nomadizmus* fogalmkörének határait a hozzá kapcsolható turisztikai formák megvitatásával, amelynek eredményeképpen körvonalazódnak a kizárt, a homályos és az egyértelmű turisztikai besorolások. A harmadik koncepcionális alfejezet a *digitális nomadizmus* fogalmának kiterjesztése a mobilitás területére, áthidalva a migráció és a turizmus, a munka és a szabadidő jellegzetességei közötti szakadékot. Végül a negyedik alfejezet elemeire bontja a fogalmat egy tágabb antropológiai kontextusban. Ennek célja, hogy feltárja a rejtett értékrendszerek jelentésmódosító hatását, és rávilágítson a *digitális nomadizmus* körüli mélyebb kulturális jelentésrétegre. A konklúziót követő összegzés javaslatot tesz a hazai fogyasztók számára a *digitális nomadizmus* fogalmameghatározására.

4.1. A DIGITÁLIS NOMÁD FOGALMÁNAK FEJLŐDÉSE

MAKIMOTO és MANNERS (1997), akik először vezették be a *digitális nomád* kifejezést, a jelenséget az információs és kommunikációs technológia fej-

lődésének, a digitalizáció következményének tekintették. Az antropológiai eredetre utaló érvelésük szerint a vándorlás az emberi psziché része, és bizonyos mértékig rutinszerűen nomádok vagyunk. Mindössze a tízévezredes letelepedettség készítet legtöbbünket arra, hogy statikus teremtménynek tekintsük magunkat. Ugyanakkor a szemünk előtt megvalósuló negyedik ipari forradalom vívmányával lehetővé válik, hogy az idő és hely korlátaiktól mentesített emberek, tízezer év után először, visszatérjenek a vándorló életstílushoz. MAKIMOTO és MANNERS (1997) már az eredeti definícióban is elválasztották a *digitális nomád* és a *digitális nomadizmus* fogalmait. A *digitális nomád* a mobilis szakemberek azon kategóriáját jelöli, akik a világ bármely pontjáról távolról, digitális technológiák segítségével végzik munkájukat. Míg a *digitális nomadizmus* fogalma alatt magát az életstílust értik, amelyet ezek a rendkívül mobilis, helyfüggetlen szakemberek alakítanak ki.

Makimoto és Manners könyvét követően a *digitális nomád* fogalma eltérő gyorsasággal terjedt el a közmédiában, illetve a tudományos publikációkban, amelyet a 2. ábra szemléltet. Az összehasonlításban a *digital nomad* kifejezésre vonatkozó Google Search keresések növekedése került összevetésre a Scopus Search-ben megjelent tanulmányok számának változásával. A köztudatban a keresések mennyisége 2012 óta gyorsuló ütemben növekedett erre a kifejezésre, miközben a kutatók csak 2017-től kezdték el a *digitális nomád* fogalmát fokozódó érdeklődéssel vizsgálni. A tudományos fogalom meghatározás fejlődése 2017-ig nem volt számottevő, MÜLLER (2016) definíciója is még az eredeti meghatározásra épül, miszerint a digitális nomádok olyan személyek, akik nem hagyatkoznak a hagyományos irodai munkára, ehelyett szabadon dönthetnek arról, hogy *mikor* és *hol* dolgoznak. Az első jelentős pontosítás REICHENBERGER (2018) újrafogalmazásába került bele, aki a technológiai támogatottságot nem általánosan a digitális eszközök, hanem specifikusan az internet használatában értelmezte. Eszerint a digitális nomádok helyfüggetlen, *online munkát* végző személyek, akik ezt a függetlenséget a mobilitásba ültetik át azáltal, hogy kihasználják az egyidejű munkavégzés és utazás lehetőségét akár az állandó lakhelyet is nélkülözve. A későbbi definíciók az utazás helyzetét részletezték, míg SCHLAGWEIN (2018) definíciója csak a külföldi utazásokat foglalta magába, THOMPSON (2019) a belföldi és a külföldi utazásokat egyaránt megengedte a fogalomban. A digitális nomádok definícióját végül a *táv munka* fogalmának elterjedése egyszerűsítette le, ami a meghatározás alatt olyan személyeket ért, akik *helytől független, technológia által támogatott* életmódot választanak, lehetővé téve, hogy *utazzanak* és *távol-*

ról dolgozzanak bárhol a világon (MBO PARTNERS 2020, CSERHÁTI 2020). Némileg hasonló megfogalmazást adott az első hazai definíció is, amely szerint a digitális nomádok olyan személyek, akik a modern technológiának köszönhetően helytől függetlenül állandóan kapcsolódnak a virtuális világhoz, és az így generált bevétel lehetővé teszi számukra az állandó vagy gyakori utazást (PÉCSEK 2019). Az utóbbi meghatározásokban ugyanakkor nem érvényesül egyrészt, hogy ezt az életmódot a munkavégzés mellett más forrásokból is tudják finanszírozni a digitális nomádok, így passzív jövedelem, geoarbitrázs vagy pénzügyi biztonsági háló, azaz a munkavégzés nem az utazás feltétele (WOLDOFF-LITCHFIELD 2023). Másrészt az állandó és a gyakori utazások kiindulópontja nem egyezik meg, lévén ezek hazatérés nélküli helyváltoztatások sorozatából tevődnek össze. Látható tehát, hogy a digitális nomádok elméleti meghatározása továbbra is kialakulóban van, és egyelőre nincs általánosan elfogadott definíció, mivel az általa hordozott jelentés is folyamatos átalakuláson megy keresztül.

4.2. A DIGITÁLIS NOMADIZMUS FOGALMI KAPCSOLÓDÁSAI A TURIZMUSBAN

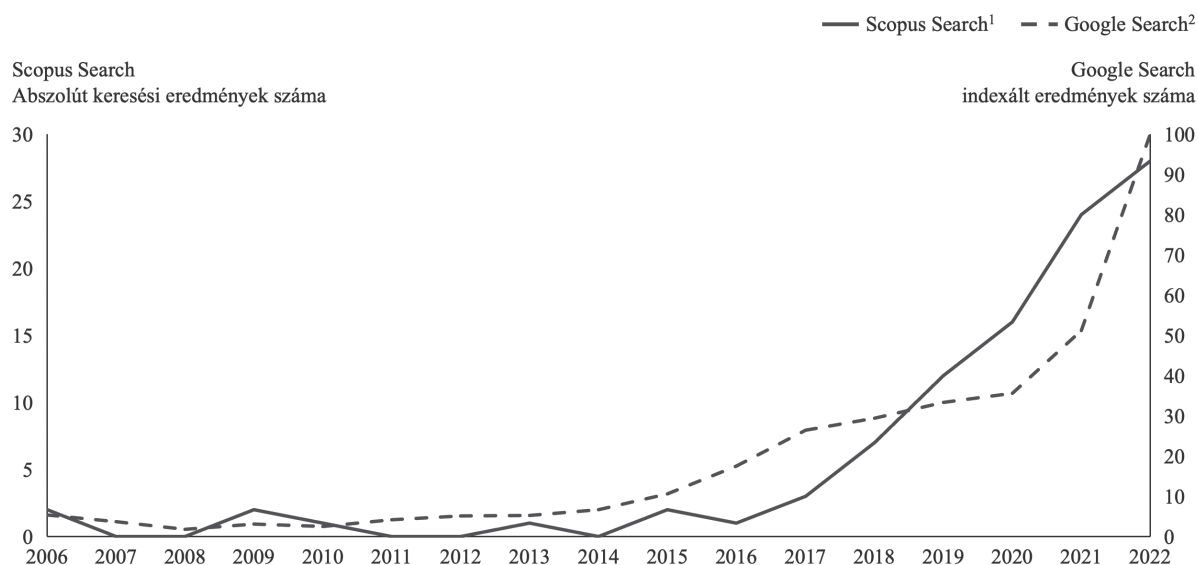
Kezdetben NASH és szerzőtársai (2018) azzal az érveléssel utasították el a digitális nomádok turisztikai szegmensként való értelmezését, hogy a tu-

ristáktól eltérően ők olyan erőforrásokat keresnek, amelyek lehetővé teszik számukra a mobilis munkavégzést. Ez a megközelítés viszont nem veszi figyelembe azt a posztmodern turisztikai trendet, amelyet a munka, a szabadidő és az utazás határainak összemosódása jellemez (BAUMAN 2000).

MICHALKÓ (2023) kiemeli, hogy a posztmodern turizmus sajátossága pont a turisztikai élmény túlguló értelmezése, ami bármely, az adott utazással összefüggő megtapasztalást magába foglalja. PUTRA és AGIRACHMAN (2016) a digitális nomadizmust kifejezetten a kreatív turizmus egyik formájának tekintették, ahol a turisztikai tevékenység az újdonságon (például új desztinációk, újszerű élmények), mint fő motiváción, alapszik. Ez a megközelítés beemeli a digitális nomádokat a lassú turizmus rendszerébe lévén, hogy igyekeznek minél jobban elhatárolni magukat a klasszikus tömegturistáktól. Ezt arra hivatkozva teszik, hogy ők sokkal inkább elkötelezettek az utazás, mint életforma, iránt azáltal, hogy lassan utaznak, ami nem jellemzője a tömegturizmusnak (PUTRA-AGIRACHMAN 2016). PÉCSEK (2019) hasonlóképpen lassú turistaként tipizálta a digitális nomádokat, a munkavakációs (workcation) utazók egy csoportjaként, amelynek célja, hogy serkentsse a turista kreatív énjét az adott desztinációban való kikapcsolódás során. Ugyanakkor ebben az esetben a digitális nomádok életvitele hasonul a

2. ábra

A digitális nomád fogalmának elterjedése a köz- és tudományos médiában, 2006–2022

Forrás: PFENING-JÁSZBERÉNYI (2023)

Megjegyzés:

¹ Abszolút keresési eredmények száma a *digital nomad* kifejezésre címben, absztraktban vagy kulcsszóban (2006–2022).

² 0-100 skálán indexált eredmények száma a *digital nomad* keresési kifejezésre világszerte (2006–2022)

helyiekéhez (PÉCSEK 2019), amelynek szöges el-
lentéte THOMPSON (2019) megállapítása, misze-
rint a digitális nomádokat a desztinációban törté-
nő helyszínválasztásaik megkülönböztetik a helyi
lakosságtól, illetve a professzionális kapcsolatépí-
téstől a randevúzásig a hasonló gondolkodású és
életmódú személyek társaságát keresik. A digitális
nomádok ezek szerint akár *helyiővé vált turistaként*
(*residential tourism*) is jellemezhetőek (MICHALKÓ
2023). E felfogás alapján a turizmus a digitális no-
mádok életformájává alakul egy fluid, szabadidős
életstílust létrehozva, de ha az utazók látszólag
meg is próbálnak letelepedni, bizonyos szinten
kívül maradnak a desztináció helyi közösségéből
(O'REILLY-BENSON 2009).

Habár a letelepedés nem a digitális nomádok
utazási motivációja, mégis részben követik az el-
vándorlás azon szélesebb tendenciáját, amely a vil-
lág jómódú régióiból a kevésbé tehetősebb részek felé
irányul. FERRISS (2007) ezt a gyakorlatot tekinti
*geoarbitrázs*nak, amellyel az elvándorlók viszonylag
jobb, sőt akár luxuséletet tudnak biztosítani ma-
guknak, lehetővé téve az utazások finanszírozását,
az adósságok és a kiadások fedezését, miközben
kevesebb időt kell munkával tölteniük, így több jut
a szabadidőre. Éppen erre hivatkozva tekintik a di-
gitális nomadizmust kulturális és gazdasági jelen-
ségnek is, amely új szolgáltatási és fogyasztási for-
mákat képes létrehozni az ebben az életmódban
kiemelt fontosságú közösségi szellem szerepé-
re építve (PÉTER et al. 2018, WANG et al. 2018).
Ennek elterjedt példái a különböző digitális nomád
hubok, például *coworking terek*¹, *coliving szállások*², és
legújabbban a *digitális nomád falvak*, amelyek azáltal,
hogy a kialakított munkamodellekkel, technológiá-
val és képzett munkaerővel megszervezik, támo-
gatják és koordinálják a velük való együttműködést,
kiterjesztik annak előnyeit (JOHNS-GRATTON
2013, CHEVTAeva-DENIZCI-GUILLET 2021).
Így ebben a kontextusban a *digitális nomadizmus*
definíciója a *niche turizmus* fogalmi rendszerében
is elhelyezhető, annak egy olyan specializált for-
májaként, amelyben az egyediségen és személy-
re szabottságon túl különleges jelentőséget kap
az utazó és a szolgáltató együttes értékteremtése
(MÁRTONNÉ MÁTHÉ-SIMONYI 2018).

A *coworking terek* gyakran szerveznek ingyenes
játékonysági, úgynevezett *cogiving* programokat,
ahol a digitális nomádok önkéntesen támogatnak

kiválasztott helyi vállalkozásokat olyan feladatok-
ban, amelyeket azok önerőből nem tudnak megol-
dani, mint az online marketing vagy egy webhely
kialakítása (WANG et al. 2018, JUHÁSZ-DÓRA
2022). Mivel a digitális nomádok részben lemond-
nak a hagyományos hedonista utazási motivációk-
ról, és jelentéssel bíró, hiteles élményeket keresnek,
amelyek pozitívan befolyásolják a befogadó helyi
közösséget és környezetet, a szegmens az *alter-
natív turizmus* keretében is értelmezhető (POON
1993). A megközelítést támogatja, hogy napjainkra
az alternatív turizmus paraméterei jelentősen ki-
bővültek, amelyek lefedik többek között a hátizsá-
kos (*backpacker*) utazókat is (SCHEYVENS 2002).
Habár a digitális nomádok nem kizárólag hátizsá-
kos utazók, részben a technológiában jártas *flash-
packer*³ utazókként is jellemezhetőek. Ugyanakkor
a *flashpacker* utazók a technológiát elsősorban az
utazásaik megtervezéséhez, lefoglalásához, lebo-
nyolításához és a közösségi hálózatokkal való kap-
csolattartáshoz használják (PARIS 2012), miközben
a digitális nomádok számára annak funkciója kizá-
rólag a munkavégzés.

4.3. A DIGITÁLIS NOMADIZMUS FOGALMI KAPCSOLÓDÁSAI A MOBILITÁSBAN

A jómódú egyének vándorlását a *még jobb* élet remé-
nyében az elmúlt évtizedig nagyrészt figyelmen kí-
vül hagyták az elvándorlásról szóló általános szak-
irodalomban, míg O'REILLY és BENSON (2009) rá
nem világítottak a fejlett világ ezen tendenciájára.
A digitális nomádok magasabb életminőséget cél-
zó ambíciói összekötik őket az *életmód-migráció*
felfogásával, amelynek része a munka-magánélet
egyensúly újradefiniálása, illetve a korábbi térbeli,
időbeli, személyes és szakmai szabadság kiharcol-
ása. Ugyanakkor KORPELA (2019) kiemeli, hogy
szemben a bohém életmód-migráció formáival a
digitális nomadizmus romantizált szemlélete figyel-
men kívül hagyja a cselekvéseket keretbe foglaló
strukturált valóságot. Következésképpen elutasít-
ja, hogy a *digitális nomadizmus* az életmód-migráció
része lenne, mivel az nem minden esetben irányí-
tott (kifejezett célpontra irányuló) és korlátozott
(limitált számú) mobilitást feltételez.

Ezt a felfogást támogatja a posztmodern kritikai
megközelítés is, miszerint a *nomád* kifejezés pont
az átalakulás, a hibriditás és a mobilitás szimbó-

¹ Közös munkakörnyezet, ahol független vállalkozók, startup vállalkozások és digitális nomádok bérelhetnek asztalt, irodát vagy helyiséget.

² Olyan szállástípus, ahol a lakók közösen osztottnak a lakáson, és együtt élnek. A lakók általában saját szobát bérelnek, de közösen használják a konyhát, a fürdőszobát és a közösségi helyiségeket kiváló lehetőséget kínálva ezzel olyan digitális nomádok számára, akik közösségi élményt keresnek.

³ Olyan utazók, akik a hátizsákos és a szabadidős turisták közötti kereszttetszetet jelentik. A *flashpacker* kifejezés a *backpacker* és a *flash* szavak összevonásából származik, amelyben a *flash* szó a kényelem és a luxus iránti vágyat jelenti.

lumává vált, mind a globalizálódó világban, mind az akadémiai diszciplináris korlátok megkérdőjelezésében (DELEUZE–GUATTARI 2010). A posztmodern felfogásban kijelenthetjük, hogy a digitális nomádok nemcsak turisták, hanem olyan egyének is, akik elégedetlenek a megterhelő munkakultúrával, így mobilitásuk sem pusztán térbeli elmozdulás, hanem az önazonosság perspektíváit is magába foglaló kulturális jelenség. D'ANDREA (2006) az életmód-mobilitás (*lifestyle mobilities*) és az identitásközpontúság kombinációjára a *poszt-identitárius mobilitás* kifejezést alkalmazza, amellyel a digitális nomádokat a neonomadizmus és az életmód-mobilitás fogalomrendszerébe kapcsolja még inkább elkülönítve őket az életmód-migráció felfogásától.

A *neonomadizmus* jelensége a mobilitás és a marginalitás kapcsolatát hangsúlyozza az identitás új formáinak definiálásával (D'ANDREA 2006, MANCINELLI 2019). Napjainkban a foglalkoztatás körülményei és az utazás során végzett munka jellege különbözteti meg a digitális nomádokat a neonomádok egyéb csoportjaitól, mint például a szürke nomádoktól (*grey nomads*) vagy a szakmai pályafutás közepén szünetet (*sabbatical leave*) tartó személyektől, akik nomád életmódot folytatnak. Ellentétben a digitális nomádokkal, a neonomádok nem feltétlenül a technológiát használják túlélésük fő eszközeként útjuk során (KANNISTO 2014). Másrészt a neonomádok többsége számára a munkavégzés opcionális, míg a digitális nomádok minden esetben magukkal viszik a munkájukat (THOMPSON 2019).

Az *életmód-mobilitás* fogalommeghatározása COHEN (2010) nevéhez fűződik, miszerint átmeneti jellegű, változó időtartamú folyamatos mozgások sorozatáról van szó több állomással, hazatérés nélkül. Ugyanakkor annak érdekében, hogy a *digitális nomadizmus* pontosan el lehessen határolni a munkával kapcsolatos mobilitási formáktól, például az utazó üzletemberektől, a szabadúszóktól és távmunkásoktól, meg kell vizsgálni az utazási választás jellegét és elsődleges motivációját. MÜLLER (2016) értelmezése szerint a digitális nomádok esetében a mobilitás és a távmunka önkéntes és folyamatos, nem köthető kizárólag a munkájuk esetlegességeihez vagy a gyakorlati lehetőségeikhez. Az utazási motivációt tekintve megkülönbözteti a mobil munkavállalókat, akik általában a munkájuk miatt utaznak, a digitális nomádoktól, akik esztétikai és szabadidős megfontolások alapján választják ki úti céljukat (MÜLLER 2016). A motivációt illetően REICHENBERGER (2018) szintén a szabadidős

elemek fontosságát hangsúlyozta ki, sőt szerinte a digitális nomádok még az elvégzett munkát is a szabadidő alkotóelemeként érzékelik.

Ugyanakkor a távmunka önkéntes választását felülírták a Covid19-világjárvány tapasztalatai. A pandémia terjedését többek között a mobilitás csökkentésével, azaz a határok lezárásával, a légi közlekedés szüneteltetésével, helyi korlátozások bevezetésével és az *otthoni munka* intézményének állandósításával igyekeztek korlátozni a nemzetközi és a helyi kormányzatok (MISKOLCZI et al. 2021). Azonban a távmunka kiszabadította a helyhez kötött alkalmazottakat az irodákból, és sokan ahelyett, hogy egy helyen, otthon maradtak volna, inkább a digitális nomád életmód kipróbálását választották (DE ALMEIDA et al. 2021, HOLLERAN–NOTTING 2023). Az irodai munka helyfüggetlen munkává alakításával a munkavégzés teljes digitalizálása hosszútávon is megváltoztatta a *tudásmunka* hagyományos gyakorlatait. Ebben a megközelítésben elfogadható THOMPSON (2019) felfogása, miszerint a *digitális nomadizmus* a távmunka kiterjesztése, ami kapcsolódik WANG és társai (2018) megállapításához, amelyben a *digitális nomadizmust* elsődlegesen munkatílusnak, sőt a munka jövőjének egyik lehetséges forgatókönyveként, a *knowmad*⁴ munkavállalók munkamódjának tekintik.

Ugyanakkor ezt a két nézetet a digitális nomádok utazási motivációjának korábbi felfogásával összevetve a szakirodalomban nem találunk egyértelmű választ arra, hogy vajon a munka vagy a szabadidő komponens kap-e kiemelt hangsúlyt a digitális nomadizmusban (ŠÍMOVÁ 2023). Következésképpen azt egy hibrid, az életmód- és a munkával kapcsolatos neonomád mobilitási formaként érdemes egyelőre kezelni.

4.4. A DIGITÁLIS NOMÁDOK ANTROPOLÓGIAI ELHELYEZÉSE

A globalizáció kontextusában nem lehet a tradicionális nomadizmus modelljét teljes mértékben átültetni a digitális nomádok kortárs hipermobil csoportjára. Ennek ellenére találunk példát részleges egyezésre, ahol a digitális nomádok a hagyományos nomadizmus régi mintáit utánozzák. Egyrészt a mobilitást mindkét csoport a fennálló társadalmi berendezkedés elől való menekülés taktikájaként alkalmazza, a társadalmi kötöttségek felrúgásával fejezve ki a konvenciók elleni lázadását. Ugyanakkor a neoliberais értékek globális elterjedése hozzájárult ahhoz, hogy a digitális

⁴ Egyre népszerűbb munkavállalói csoport, akik szakértelmükre és ismereteikre alapozva dolgoznak a világ bármely pontjáról. A *knowmad* kifejezés a *knowledge worker* (tudásmunkaerő) és a *nomad* (nomád) szavak összevonásából származik.

nomádok egyre kevésbé magát az államhatalom szerepét, hanem ehelyett a piaci értékekhez és a munkavégzéshez való kapcsolat jellegét kérdőjelezi meg (BOZZI 2020).

További hasonlóság figyelhető meg abban is, hogy a gazdasági célok mellett mind a tradicionális, mind a digitális nomádok mozgását kulturális motivációk egyaránt meghatározzák. Számukra a mobilitás több, mint pusztán térbeli elmozdulás, hiszen az egyben az identitásuk, a szubjektivitás formáik és a megélhetési stratégiáik alkotóeleme, amelyet az életstílusváltás, a választás szabadsága és az önmegvalósítás iránti vágy vezérel. Ebből adódik, hogy a digitális nomádok különleges jelentést tulajdonítanak az utazásnak, mint potenciálisan a személyiséget alakító élménynek, amellyel a térbeli mobilitást összekötik az önazonosság élményével (D'ANDREA 2006).

A hagyományos nomád kultúra és mentalitás központi vonása a térrel való *deterritorializált* viszony. Csekély érdekük fűződik ahhoz, hogy földet birtokoljanak (BARFIELD 1993), ami tovább erősíti vándorlási szándékukat. Ugyanígy a digitális nomádok folyamatos vándorlása is egy fogyasztásellenes szemléletet tükröz a kortárs fogyasztói kultúrában. Az utazás maga egy választás egy olyan visszafogottabb életvitel felé, ami a szerényebb megélhetést célozza a hajdani városi otthon egy útításkába való tömörítésével. Habár a kortárs digitális nomádok számára a tulajdonlás nem prioritás, sőt menekülnek az anyagi kényelemtől, a materia-

lizmus szélesedő határai miatt mégis elmondható, hogy ők is vétkesek benne, csak éppen a státusztól és tulajdontól való függés helyett ők inkább a tapasztalat és az újdonság rabjai (MANSON 2013). Más tanulmányok egyenesen kimondják, hogy a neonomadizmus bizonyos fajtái mára olyan exkluzív státuszba emelkedtek (BAUMAN 2000), ami szemben áll a hagyományos nomádok alárendelt természetével.

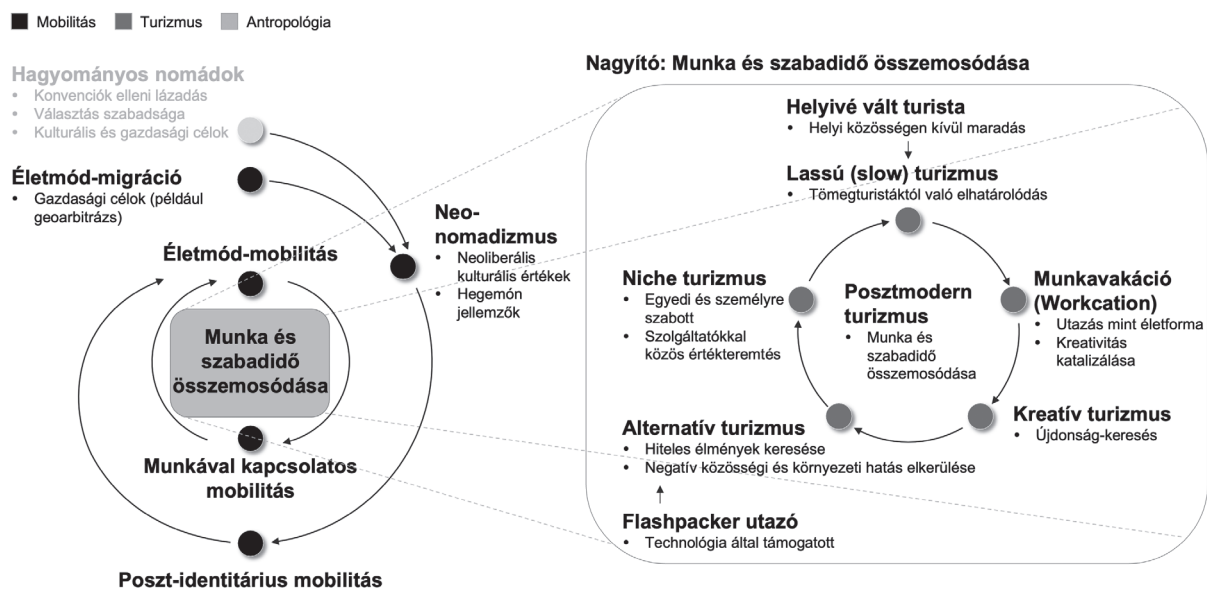
Az előzőekben bemutatott komplex fogalmi rendszert a 3. ábra szemlélteti, ami nemcsak a fogalmi kapcsolódásokat illusztrálja, hanem a különböző koncepciókat a *digitális nomadizmus* jelenségével összekapcsolva a kiemelkedő jellemzőket is ismerteti.

5. A digitális nomadizmus szerepe a turizmus hosszútávú átalakításában

A turizmus szektorban konszenzus alakult ki a tekintetben, hogy a Covid19-járvány okozta világváltság fordulópontot jelentett a turisztikai rendszer átalakításában esélyt adva az ágazat fenntartható újragondolására (ICAO 2022). Annak érdekében, hogy ne térjenek vissza a pandémiát megelőző túlturizmussal kapcsolatos problémák, a turisták szemléletét is át kell alakítani, hogy mérsékeltbb hatást gyakoroljanak a helyi közösségek gazdasági, társadalmi és természeti környezetére. A digitális nomádok éppen ennek a fenntarthatóságot célzó átalakulásnak válhatnak a nyakövetivé. A követ-

3. ábra

A digitális nomadizmus fogalmi kapcsolódásai a turizmus és mobilitás területén

Forrás: saját szerkesztés

SWOT-elemzés

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • hosszú tartózkodás • magas költség • nyitottság a fenntarthatósági intézkedésekre • utazás mint fogyasztásellenes álláspont 	<ul style="list-style-type: none"> • pénzügyi instabilitás • érzékenység • gyakori légi közlekedés • többségében határokon átnyúló mozgás • inflációs hatás • dzsentrifikáció
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> • periférikus térségek látogatása • intézményesített és mesterkelt élmények elkerülése • magán turisztikai szolgáltatók igénybevétele • átalakulás képviselői a közösségi médiában • gazdasági prémium generálása a geoarbitrázsból származó előnyök kihasználásával 	<ul style="list-style-type: none"> • tömegturizmus generálása • gazdasági imperializmus új hullámának elindítása • desztináció iránti kereslet kontrolljának hiánya • desztinációk fenntarthatóságának és hitelességének csökkentése az Instagram-hatás által

Forrás: saját szerkesztés

kezőkben a tanulmány SWOT-elemzés (1. táblázat) segítségével számba veszi a digitális nomadizmusban rejlő erősségeket, gyengeségeket, lehetőségeket és veszélyeket helyzetképet adva annak szerepéről a turizmus tervezésében és fejlesztésében érdekelt döntéshozók számára (MICHALKÓ 2007).

5.1. A DIGITÁLIS NOMADIZMUSBAN REJLŐ JELENLEGI ERŐSSÉGEK ÉS GYENGESÉGEK

A digitális nomádok nem csupán a hely, hanem az idő korlátaitól is felszabadított posztmodern turisták, akiknek 2022-ben több, mint 55%-a három hónapnál hosszabb ideig tartózkodott egy-egy desztinációban (STATISTA 2022). Következésképpen magas költséssel rendelkező, gazdaságilag kiszámítható szegmens, mivel több szolgáltatást vesznek igénybe, mint a tipikus tömegturisták. Mindenképpen tapasztalt utazókról van szó, akik tisztában vannak a környezetükre és a helyi közösségre gyakorolt hatásukkal, ezáltal fogékonyak a fenntarthatósági intézkedésekre (MOURATO et al. 2023). Ezt támasztja alá, hogy az utazás életmóddá való átalakítása a kapitalista termelési móddal szembeni fogyasztásellenes álláspontjukat fejezi ki. Számukra a folyamatos mobilitás egyúttal egy egyszerűbb, minimalista életvitel választása, amit HAMILTON (2003) a *downshifting* vagy másnéven az *önkéntes egyszerűség* jelenségeként definiált.

Ugyanakkor a fogyasztásellenes meggyőződések ellentétben állnak a digitális nomádok változékony pénzügyi stabilitásával, ami érzékenyvé teszi őket. Következésképpen gyakran választanak olcsó utazási módokat, például diszkont légitársaságokkal utaznak. Ebből eredően karbonlábnyomuk híresen magas, amivel nő a rájuk nehezedő

nyomás, hogy a határokon átnyúló utazások helyett helyi desztinációk között mozogjanak (PÁLFALVI-JÁSZBERÉNYI 2006). Negatív környezeti hatásuk mellett a dzsentrifikációhoz is hozzájárulnak az életmódbeli mobilitási formák geoarbitrázs jellegéből adódóan, ami inflációt idézhet elő a lakhatás és a kényelmi szolgáltatások terén rontva ezzel a helyi lakosok életminőségét.

5.2. A DIGITÁLIS NOMADIZMUSBAN REJLŐ JÖVŐBELI VESZÉLYEK ÉS LEHETŐSÉGEK

A digitális nomádok az egyenlőtlen globális munkamegosztást kihasználva tudnak profitálni a helyiekhez képest átlag feletti jövedelmükből, amivel akaratlanul is a gazdasági imperializmus hullámát indíthatják el. Mindez különösen a periférikus területek számára veszélyes, hiszen a digitális nomádok nem a tipikus úti célokot részesítik előnyben. Így potenciális mozgatórugói lehetnek egy periférikus desztináció fellendítésének, és extrém esetben utat nyithatnak a tömegturizmus számára is. Ezért különösen fontos a digitális nomádok jobb integrációja a turizmus tervezése, marketingje és irányítása kapcsán, hogy a desztinációs menedzsment szervezetek és a turisztikai vállalkozások kontrollálni tudják a desztináció felé irányuló keresletet. A döntéshozóknak kiváltképpen oda kell figyelniük a célállomások és a hotspotok közösségi médiában való ábrázolására és menedzsmentjére, hogy a digitális nomádok keresletfelhajtó hatása ne jelentsen veszélyt a desztinációk fenntarthatóságára és hitelességére.

A tanulmány a digitális nomád szegmens aktív menedzsmentjére hívja fel a figyelmet, nemcsak a veszélyek kontrollálása, hanem a benne rejlő

számos lehetőség maximalizálása miatt is. A periférikus térségek fejlesztése mellett a digitális nomádok hozzájárulnak a fenntarthatóbb és etikus utazási szokások kialakításához. Egyrészt elkerülik az intézményesített és mesterkelt élményeket, ezáltal előnyben részesítik a kisebb magán turisztikai szolgáltatókat (IRIMIÁS et al. 2019), másrészt a közösségi médián keresztül a fenntarthatósági törekvések példaképévé válhatnak az utazók szélesebb rétegeit befolyásolva. Végül, a digitális nomádok geoarbitrázsból származó előnyei könnyen visszaforgathatóak lehetnének a helyiek és a kisebbségek támogatására abban az esetben, ha a döntéshozók tudatos intézkedéseket eszközölnének, mint például a digitális nomádokat ösztönző munkahelyteremtés, vízumdíjak, adózási rendszerek vagy akár az egészségbiztosítás vonatkozásában (SANCHEZ-VERGARA et al. 2023).

6. Összegzés és javasolt kutatási irányok

A *digitális nomadizmus* modern társadalmunk egyre keresettebb jelenségévé vált, ami nemcsak a demográfiai és munkaerő-migrációhoz, a tömegmozgáshoz, az információs és kulturális értékek változásához, illetve mindezek digitális dimenziójához kapcsolódik, hanem a turizmushoz is. A jelenség átfogó megértése érdekében a tanulmány áttekintette a *digitális nomadizmus* fogalmi fejlődését. Összefoglalva, a *digitális nomádok csoportja neonomád identitással rendelkező életmód-mobilitási formát követ, akik egy-egy desztinációban a szabadidőt az online távmunkával keverve mind a tömegturistáktól, mind a helyi közösségtől elkülönülve posztmodern turistaként viselkednek. Az utazást életformaként választják elsődlegesen olyan gazdasági és kulturális céloktól vezérelve, mint a geoarbitrázs, a kreativitás ösztönzése, az újdonság-, illetve a személyre szabott és hiteles élmények keresése. Ugyanakkor ezek a célok másodlagosan kiegészülnek társadalmi és környezeti megfontolásokkal is, maximalizálva a helyiekkel közös értéktérteremtést.*

A kutatás gyakorlati jelentőségének alátámasztására egy SWOT-mátrixban került összefoglalásra, hogy milyen szerepe lehet a digitális nomádoknak a turisztikai iparág Covid19-pandémiát követő fenntartható újjáépítésében. Az erősségek és gyengeségek meghatározása lehetővé teszi a *digitális nomadizmussal* kapcsolatos turisztikai tudás jelenlegi állapotának felmérését, miközben a veszélyek és lehetőségek egy erre alapuló kutatási menetrend kidolgozását. A szerző három specifikus megközelítést javasol a *digitális nomadizmus* jövőképeinek elemzéséhez, a fenntarthatóság, a munka jövője és az egészséges idősödés összefüggéseit. A *fenntart-*

hatóság nézőpontjából felmerülhetnek a növekvő energiaköltségek okozta lakhatási helyzet kérdései. A *munka jövőjéhez* (NWWW, *new ways of working*) kapcsolódóan javasolt a mesterséges intelligencia térnyerésének vizsgálata. Végül, az *egészséges aktív öregedéssel* (*healthy aging*) összefüggésben a digitális nomádok érett korcsoportjainak elemzése új látásmóddal szolgálhat az idősödő világunk szenior szegmenseinek hatékonyabb integrációjához.

Köszönetnyilvánítás

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti, Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Felhasznált irodalom

- BARFIELD, T. (1993): *The Nomadic Alternative*. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- BAUMAN, Z. (2000): *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- BONNEAU, C. – AROLES, J. – ESTAGNASIÉ, C. (2023): Romanticisation and monetisation of the digital nomad lifestyle: The role played by online narratives in shaping professional identity work. *Organization*. 30(1). pp. 65–88. <https://doi.org/10.1177/13505084221131638>
- BOZZI, N. (2020): #digitalnomads, #solotravellers, #remoteworkers: A Cultural Critique of the Traveling Entrepreneur on Instagram. *Social Media and Society*. 6(2). <https://doi.org/10.1177/2056305120926644>
- CHEVTAJEVA, E. – DENIZCI-GUILLET, B. (2021): Digital nomads' lifestyles and coworkation. *Journal of Destination Marketing & Management*. 21. 100633. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100633>
- COHEN, S. A. (2010): Re-conceptualising lifestyle travelers: contemporary 'drifters'. In: Hannam, K. – Diekmann, A. (eds): *Beyond backpacker tourism: mobilities and experiences*. Channel View Publications, Bristol. pp. 64–84.
- COOK, D. (2023): What is a digital nomad? Definition and taxonomy in the era of mainstream remote work. *World Leisure Journal*. 65(2). pp. 256–275. <https://doi.org/10.1080/16078055.2023.2190608>
- CSERHÁTI I. (2020): A digitális nomádotól a „távállalatokig”. *Köz-gazdaság*. 15(2). pp. 54–59. <http://doi.org/10.14267/RETP2020.02.05>

- D'ANDREA, A. (2006): Neo-Nomadism: A Theory of Post-Identitarian Mobility in the Global Age. *Mobilities*. 1(1). pp. 95–119. <https://doi.org/10.1080/17450100500489148>
- DE ALMEIDA, M. A. – CORREIA, A. – SCHNEIDER, D. – DE SOUZA, J. M. (2021): COVID-19 as Opportunity to Test Digital Nomad Lifestyle. *2021 IEEE 24th International Conference on Computer Supported Cooperative Work in Design (CSCWD)*. pp. 1209–1214. <https://doi.org/10.1109/CSCWD49262.2021.9437685>
- DELEUZE, G. – GUATTARI, F. (2010): *Nomadology: The War Machine*. Wormwood Distribution, Seattle.
- DREHER, A. (2003): What does conceptual research have to offer? In: Leuzinger-Bohleber, M. – Dreher, A. – Canestri, J. (eds): *Pluralism and unity? Methods of research in psychoanalysis*. IPA, London. pp. 109–124.
- FERRISS, T. (2007): *The 4-hour work week: Escape the 9-5, live anywhere and join the new rich*. Crown Publishers, New York.
- HALL, G. – SIGALA, M. – RENTSCHLER, R. – BOYLE, S. (2019): Motivations, Mobility and Work Practices; The Conceptual Realities of Digital Nomads. In: Pesonen, J. – Neidhardt, J. (eds): *Information and Communication Technologies in Tourism 2019*. Springer, Cham. pp. 437–449.
- HAMILTON, C. (2003): *Downshifting in Britain: A sea-change in the pursuit of happiness*. The Australia Institute, Canberra.
- HOLLERAN, M. – NOTTING, M. (2023): Mobility guilt: digital nomads and COVID-19. *Tourism Geographies*. 25(5). pp. 1341–1358. <https://doi.org/10.1080/14616688.2023.2217538>
- IRIMIÁS, A. (2023): *The Youth Tourist: Motives, Experiences and Travel Behaviour*. Emerald Publishing. <https://doi.org/10.1108/9781804551479>
- IRIMIÁS A. – JÁSZBERÉNYI M. – MICHALKÓ G. (2019): Az innováció szerepe a turisztikai termékfejlesztésben. In: Irimiás A. – Jászberényi M. – Michalkó G. (szerk.): *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 9–18.
- JANCSIK A. – JÁSZBERÉNYI M. – KÖKÉNY L. (2019): Az utazásszervezés új dimenziói. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- JUHÁSZ-DÓRA K. (2022): A luxusszállodai milió transzformációjának időbeli dimenziói. *Turizmus Bulletin*. 22(1). pp. 13–25. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2022v22n1.2>
- KANNISTO, E. (2014): *Global Nomads: challenges of mobility in the sedentary world*. Ridderkerk.
- KORPELA, M. (2019): Searching for a counter-cultural life abroad: neo-nomadism, lifestyle mobility or bohemian lifestyle migration? *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 46(15). pp. 3352–3369. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1569505>
- KOTHARI, C. (2008): *Research methodology: Methods and techniques*. New Age International, Delhi.
- MAKIMOTO, T. – MANNERS, D. (1997): *Digital nomad*. Wiley, Chichester.
- MANCINELLI, F. (2019): Digital nomads: freedom, responsibility and the neoliberal order. *Information Technology & Tourism*. 22(3). pp. 417–437. <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00174-2>
- MÁRTONNÉ MÁTHÉ K. – SIMONYI N. (2018): Az elvonulásturizmus keresleti és kínálati tényezői, üzleti modelljei és turisztikai potenciálja. *Turizmus Bulletin*. 18(4). pp. 41–50. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2018v18n4.5>
- MICHALKÓ G. (2023): *A turizmus esszéi*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MICHALKÓ G. (2007): *A turizmuselmélet alapjai*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
- MISKOLCZI M. – BAUER B. – DÉRI A. – KOVÁCS T. (2021): Mobilitási szokások változásai a Covid19-világjárvány idején. *Turizmus Bulletin*. 21(3). pp. 24–33. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2021v21n3.3>
- MOURATO, I. – DIAS, Á. – PEREIRA, L. (2023): Estimating the Impact of Digital Nomads' Sustainable Responsibility on Entrepreneurial Self-Efficacy. *Social Sciences*. 12(2). 97. <https://doi.org/10.3390/socsci12020097>
- MÜLLER, A. (2016): The digital nomad: buzzword or research category? *Transnational Social Review*. 6(3). pp. 344–348. <https://doi.org/10.1080/21931674.2016.1229930>
- NASH, C. – HOSSEIN-JARRAHI, M. – SUTHERLAND, W. – PHILLIPS, G. (2018): Digital Nomads beyond the buzzword: defining digital nomadic work and use of digital technologies. In: Chowdhury, G. – McLeod, J. – Gillet, V. – Willet, P. (eds): *Transforming digital worlds*. Springer, Berlin. pp. 207–217.
- O'REILLY, K. – BENSON, M. (2009): Lifestyle migration: escaping to the good life? In: Benson, M. – O'Reilly, K. (eds): *Lifestyle migrations: expectations, aspirations and experiences*. Ashgate, Surrey. pp. 1–13.
- PÁLFALVI J. – JÁSZBERÉNYI M. (2006): *Közlekedés a gazdaságban: Közlekedés-gazdasági aspektusok*. Aula Kiadó, Budapest.
- PARIS, C. M. (2012): Flashpackers: An emerging subculture? *Annals of Tourism Research*. 39(2). pp. 1094–1115. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.12.001>

- PÉCSEK B. (2019): Nyaralás alatti munkavégzés: a workcation turizmus elméleti és gyakorlati kérdései. *Turizmus Bulletin*. 19(1). pp. 4–13. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2019v19n1.1>
- PÉTER E. – NÉMETH K. – LELKÓNÉ TOLLÁR I. (2018): Turizmusbiztonság, mint újonnan felmerülő fogyasztói igény. *Turizmus Bulletin*. 18(2). pp. 30–37. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2018v18n2.4>
- PFENING Á. – JÁSZBERÉNYI M. (2023): A digitális nomádok mint alternatív turisztikai szegmens. In: Keller K. (szerk.): *A turisztikai niche termékek*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789634549147>
- POON, A. (1993): *Tourism, Technology and Competitive Strategies*. CAB, Wallingford.
- PUTRA, G. B. – AGIRACHMAN, F. A. (2016): Urban coworking space: creative tourism in digital nomads perspective. In: Silver, C. – Marques, L. – Hanan, H. – Widiastuti, I. (eds): *Proceedings of the 6th International Conference of Arte-Polis*. Springer, Bandung. pp. 169–178.
- REICHENBERGER, I. (2018): Digital nomads – a quest for holistic freedom in work and leisure. *Annals of Leisure Research*. 21(3). pp. 364–380. <https://doi.org/10.1080/11745398.2017.1358098>
- SÁNCHEZ-VERGARA, J. I. – OREL, M. – CAPDEVILA, I. (2023): Home office is the here and now. Digital nomad visa systems and remote work-focused leisure policies. *World Leisure Journal*. 65(2). pp. 236–255. <https://doi.org/10.1080/16078055.2023.2165142>
- SCHEYVENS, R. (2002): Backpacker tourism and third world development. *Annals of Tourism Research*. 29(1). pp. 144–164. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00030-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00030-5)
- SCHLAGWEIN, D. (2018): *Escaping the Rat Race: Justifications in Digital Nomadism*. Twenty-Sixth European Conference on Information Systems (ECIS2018). Conference Paper. Portsmouth, UK. 7 p.
- ŠÍMOVÁ, T. (2023): A research framework for digital nomadism: a bibliometric study. *World Leisure Journal*. 65(2). pp. 175–191. <https://doi.org/10.1080/16078055.2022.2134200>
- THOMPSON, B. Y. (2019): The digital nomad lifestyle: (remote) work/leisure balance, privilege, and constructed community. *International Journal of the Sociology of Leisure*. 2(1-2). pp. 27–42. <https://doi.org/10.1007/s41978-018-00030-y>
- WALLERSTEIN, R. (2009): What kind of research in psychoanalytic science? *The International Journal of Psychoanalysis*. 90(1). pp. 109–133. <https://doi.org/10.1111/j.1745-8315.2008.00107.x>
- WANG, B. – SCHLAGWEIN, D. – CECEZ-KECMANOVIC, D. – CAHALANE, M. C. (2018): Digital Work and High-Tech Wanderers: Three Theoretical Framings and a Research Agenda for Digital Nomadism. In: Australasian Conference on Information Systems (eds): *Australasian Conference on Information Systems 2018*. UTS ePRESS, Sydney. pp. 1–12. <https://doi.org/10.5130/acis2018.bl>
- WOLDOFF, R. A. – LITCHFIELD, R. C. (2023): *Digital Nomads: In Search of Meaningful Work in the New Economy*. Oxford University Press, New York. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190931780.001.0001>
- XIN, S. – TRIBE, J. – CHAMBERS, D. (2013): Conceptual research in tourism. *Annals of Tourism Research*. 41(1). pp. 66–88. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.12.003>

Internetes források

- ICAO (International Civil Aviation Organization) (2022): *Message from Zurab Pololikashvili*. https://www.icao.int/environmental-protection/Documents/EnvironmentalReports/2022/ENVReport2022_Art85.pdf Letöltve: 2023. június 16.
- JOHNS, T. – GRATTON, L. (2013): *The Third Wave of Virtual Work*. <https://hbr.org/2013/01/the-third-wave-of-virtual-work> Letöltve: 2023. június 16.
- MANSON, M. (2013): *The Dark Side of the Digital Nomad*. <https://markmanson.net/digital-nomad> Letöltve: 2023. április 1.
- MBO PARTNERS (2020): *COVID-19 and the Rise of the Digital Nomad*. <https://www.mbopartners.com/state-of-independence/2020-digital-nomads-report/> Letöltve: 2023. június 16.
- STATISTA (2022): *Share of digital nomads worldwide as of March 2022, by length of stay*. www.statista.com/statistics/1298880/digital-nomads-length-of-stay-worldwide/ Letöltve: 2023. június 16.